

**Restituiri: *Documente românești din arhivele Bistriței*
(*scrisori domnești și scrisori private*) de Nicolae Iorga și
Scrisori românești din Arhivele Bistriței (1592-1638),
publicate de Al. Rosetti – privire sintetică**

Monica-Geanina COCA

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

monicabilauca@yahoo.com

Abstract: Our analysis is based on a corpus of documents related to the history of the Romanians, namely papers and private letters from the Bistrița cities Archives, published by Nicolae Iorga and Alexandru Rosetti; our comments aim to set up a representative image of the language used during that period; that goal is to be accomplished by outlining the specific features of the language, by explicit or implicit comparisons with the previous stages of the language.

Keywords: *documents, letters, diachronic, language, Romanians.*

Cercetător și istoric român, Nicolae Iorga a fost una dintre personalitățile de seamă ale culturii românești, iar cercetarea trecutului, de la etnogeneza lui până în secolul al XX-lea, a făcut obiectul a numeroase și prestigioase lucrări publicate atât în limba română, cât și în limba franceză: *Istoria poporului românesc* (1905), *Istoria românilor și a civilizației lor* (1922), *Istoria românilor (1936-1939)*. Varietatea preocupărilor sale a cuprins și referirea la diversele aspecte ale vieții cotidiene ce caracterizau societatea românească, scopul mărturisit de Nicolae Iorga, în prefața *Documentelor românești din arhivele Bistriței*, fiind acela de „a afla și a ști mai mult, eu și câți alții ar mai putea dori aceasta, despre istoria trecutului nostru, despre graiul și fapta strămoșilor”. De altfel, după cum observa și Alexandru Matei, „până în secolul al XVIII-lea inclusiv, pentru cunoașterea unității etnografice și lingvistice a poporului nostru și, îndeosebi, a multiplelor legături desfășurate pe temeiul acestei unități între țările române, fondurile arhivistice create în acest timp pe teritoriul Transilvaniei constituie principala sursă de cercetare.” [Matei, 1976: 452] Aceste aspecte au intrat și în atenția marelui filolog Alexandru Rosetti, care, în 1926 publica volumul *Lettres roumaines de la fin du XVI-ème et du debut du XVII-ème siècle tirées des archives de Bistrița (Transylvanie)*, cu un studiu introductiv asupra limbii, lucrare care va fi publicată ulterior în limba română, în 1944, la București, sub titlul *Scrisori românești din arhivele Bistriței (1592-1638)*.

Lucrarea de față are ca scop descrierea generală a unor documente publicate de autorii menționați, scrisori domnești și private, și evidențierea câtorva modalități de structurare și evaluare a unor fapte de limbă specifice acestei perioade la diferite niveluri ale limbii (fonetic, morfologic și lexical). Corpusul analizat se constituie din cincizeci de

scrisori publicate de Alexandru Rosetti, care provin, după cum menționa autorul, din teritorii unde au apărut primele traduceri de carte religioasă din perioada 1592-1638, precum și din 20 de scrisori din totalul de 382, redactate în perioada 1593-1781.

O privire de ansamblu asupra acestor documente evidențiază faptul că ele reflectă raporturi juridice, economice, politice, mai puțin culturale, surprind realități specifice vieții cotidiene, destinația lor fiind, după cum sublinia Alexandru Matei, „pătura de sus a societății”. Fie că este vorba de documente, acte, protocoale, registre de socoteli sau de impozite, colecții de legi, informații politice și militare, aspecte legate de schimburile comerciale, conflicte, toate redactate în limba română [Mărcuș, 1975], acestea oferă un material reprezentativ și valoros atât din punct de vedere lingvistic, cât și pentru evidențierea raporturilor sociale din epocă. De altfel, această observație a fost formulată și de George Pascu, care nota că documentele din secolul al XVI-lea, inclusiv scrisorile, nu impresionează ca număr, ci prin faptul că sunt foarte interesante. În susținerea acestei observații, autorul invocă și câteva remarci notate de Nicolae Iorga într-una dintre scrisorile din Arhivele Bistriței, numerotată cu nr. 1: „această *curioasă* scrisoare, a cărei limbă e un amestec de vechime (întâlnim rotacismul) și de *corupție*, e scrisă într-o întinsoare, cu litere, de o formă neobișnuită, care samănă cu a documentelor slave din Galiția, în secolul al XIV-lea sau al XV-lea.” [Pascu, 1921: 4]

Relativ la modalitatea de textualizare, se remarcă faptul că, în general, se exersează un anumit tipar, care cuprinde: **protocolul inițial**, în care regăsim *invocația simbolică (verbală), intitulația, adresa, salutația*; **contextul**, care cuprinde *notificația, expoziția, dispoziția, clauza prohibitivă, sancțiunea, coroborația*; **protocolul final**, cu *urarea finală, data (indică locul și timpul), semnele de validare (iscăliturile și pecetea)* [Chivu 1979: pp. 35-47].

Protocolul inițial cuprinde informații referitoare la adresă, în care sunt precizate numele, titulatura destinatarului și este formulat salutul. În scrisorile publicate de Alexandru Rosetti, *invocația* este reprezentată, după cum menționează autorul, de crucea simplă, care apare aproape în toate scrisorile, mai puțin în numerele 12, 13, 14, 18, 25, 28, 38 și 48¹. În scrisorile analizate (publice și private) publicate de Nicolae Iorga, aceasta apare în câteva dintre textele analizate de noi, care aparțin începutului de secol XVI (MDCCCLXXXVII, MDCCLIX, MDCCXXXIV, MDCCXXXIII, MDCXLVI, MDCX, MDCIV ș.a), dar și în scrisorile din secolul al XVII-lea (MMDCCCCXLI, MMDCCCXXXVIII). În ceea ce privește *intitulația*, aceasta aduce precizări referitoare la semnatarul scrisorii, cu indicații referitoare la numele, eventual persoanele asociate celui care redactează scrisoarea, și detalii referitoare la locația de unde este trimisă. În textele publicate de Rosetti, *subscripția* este scrisă mai ales în vechea slavă, uneori poate să și lipsească (31, 33, 37 și 39), în timp ce, în scrisorile publicate de Nicolae Iorga, aceasta poate fi scrisă în vechea slavă (MDCIV) sau în latină (MDCVII, MDCXLII, MDCLXVII, MDCLXVIII, MDCLXIX, MDCLXXIII, MDCLXXI, MDCLXXII, MDCLXXXVI ș.a). În ceea ce privește debutul scrisorilor, acestea încep, după cum nota Rosetti în scrisorile publicate, cu adverbe: *adecă* (14, 19, 21), pronumele relativ *cine*, pronumele personal *noi*, formule solemne, pe care le întâlnim și în scrisorile publicate de Nicolae Iorga: *Dumnezeu să vă miluiască cu mult bine* (MDCCLII), *Sănătate și viață Măriei Tale* (MMDCCCCXLV), *mă închin cu sănătate* (MMDCLXXXVII), *cinstit al nostru de tot bine voitor și bun prieten [...] sănătate și toate fericirile bune* (MMDCCCXLI), *Dumnezeu să te binecuvânteze cu multe lucruri* (MDCLXVII), *Dumnezeu să te binecuvânteze cu mult bine și noroc* (MDCCIII) etc. În cazul particular al scrisorilor dintre fețele bisericești, apar termeni specifici discursului religios: *smeritul preot,*

¹ Am păstrat numerotarea scrisorilor propusă de Alexandru Rosetti și de Nicolae Iorga.

scriem pace și multă sănătate (MDCCLXXXVII). Tot în protocolul inițial este notată și adresa, dar aceasta nu este precizată de fiecare dată în corespondența analizată.

Contextul este introdus printr-un adverb (*acmu, altă* – adverbializat, cu sensul „în altă ordine de idei”), locuțiune adverbială (*către aceea, după aceea, după aceasta*), urmate de formula specifică *notificăției* „*dăm de știre*” (MDCLI, MDCCIII, MMDCXXXIII, MMDCXXXIV, 1, 10, 11, 12 ș.a.). În ceea ce privește prezentarea evenimentelor (*narațiua*), aceasta poate să se confunde, după cum remarcă Rosetti, cu *dispoziția* și debutează prin conjuncții specifice. Se observă frecvent în conținutul corespondenței publicate de Rosetti faptul că, în situația unor cuvinte care se repetă frecvent, apar redați mulți termeni slavi, situație în care se află și *salutația*, notată de dieci, care învățaseră pe dinafară, după cum nota Rosetti, în *Introducere*, frazele stereotipe din limba slavă (MDCIV, MDCX, MDCXLVII).

Protocolul final conține *urarea finală* urmată de cuvintele *adevăr* și *amin*, timpul și locul în care a fost redactată, și așa-numitele *semne ale validării*, respectiv semnătura, cu precizarea că aceasta apare destul de rar în materialele investigate (MDCCVII). Multe dintre scrisori conțin și un post-scriptum, care poate fi notat pe o foaie separată (33), fiind precedat de cruce, în cele mai multe situații. Adresa este scrisă în limba slavă (MDCIV, MDCX, MDCXLVII ș.a) sau în limba latină (MDCVII, MDCLIV, MDCLXVIII, MDCLXXIII, MDCLXXI, MDCLXXXVI ș.a.) și este însoțită de formule specifice: *sănătate și multă închinăciune domnilor den Bistrița* (19), *să fie sănătate de la Domnul* (MDCIV), *să te țină Dumnezeu în multă sănătate* (MDCXLII), *Să dea Dumnezeu să fiți sănătoși* (MDCXLVI), *Dumnezeu să vă fie* (MDCCIII) etc. Tot aici sunt aplicate pecetile, iar în locul lor se folosesc, după mențiunile lui Rosetti, pietrele sculptate sau monezi.

În ceea ce privește *registru* de utilizare a limbii, am remarcat faptul că cel mai bine reprezentată este categoria scrisorilor publice redactate în „*stilul simplu*” și în „*stilul moderat*”, în care discursul este caracterizat prin claritate, atenția față de expresie, eleganța discursului, lipsa cel mai adesea a ornamentelor stilistice. Fie că vorbim de scrisori emise de dregători, de membri ai cancelariilor domnești, de corespondența administrativ-juridică, aceasta este tributară modelului slavon, care se va transforma în jurul secolului al XVII-lea într-o marcă a solemnității și o modalitate de simplificare a actului redactării [Morcov, Milică, 2016: 14]. În cazul corespondenței comerciale, aceasta face apel mai ales la formule standardizate, iar solemnitatea este punctată foarte rar cu note de subiectivitate, după cum ilustrează textul de mai jos:

„Dima, Portar de Suceava, către Bistrițeni, pentru niște cuie de șindrilă.

Eu, Dima, Portar de cetatea Suceavei, scriem multă pace și sănătate de la D[u]mn[e]dzău la bun priiatenul Mării Sale Domnul nostru și al nostru, la dumialui marele birău de Bistriță și la toț domnii de acolo, să fiți dumile voastre sănătoși și veasel[i], cu toț oamenii dumilor voastre. Altă, dăm stir[e] dumi[t]al[e] fratele nostrum, mai mare birău de Bistriță, c-am trimis cest neguțător den țara noastră cu ban[i] gata, a Mării Sale Domnul nostrum, tot lei, să cumpere cue de șindile de raba cetății. Ce vă pohtim pre dumiata să fac dumnata pentru voia Mării Sale Domnu nostrum, să fie cumpărătura cum au fost den'tăi, câte trei mii la un leu bătut, să cumpere noaâdzec de mii de cue, iar cându au venit al doile rându, el le-au cumpărat mai scumpe, pentru că Mării Sa Domnu nostru au dat tot lei bātu, cene au venit la cue, el au adus de alti bani: pentr'acea s-au luat mai scumpe. Acmu dă[m] stir[e] d[u]mn[i]tal[e] c-am trimis tot lei bātu; ce ne rugăm d[u]m[i]tal[e] să fac d[u]mn[ea]ta pentru voia Mării Sale Domnul nostru, să se cumpere trei mii de cue la un leu bătut, noaâdzec de mii. Și să fac d[u]mn[ea]ta scrierea d[u]m[i]tale la noi cestui neguțător, cum s-au cumpărat, să aibă credința dumitale la noi. Iar pentru ce vei fac[e] d[u]mn[ea]ta

prentu voia Mării Sale Domnu nostru, mai multu vom avea a sluj[i] treabel[e] d[u]m[i]tal[e], ce vei pohti, d[u]mn[ea]ta de la noi. Dăruia[s]ca m[i]lost[i]vul D[u]mn[e]adzău să fii d[u]mn[ea]ta sănătos și veasel cu toată casa d[u]m[i]ta[le], și sa fii d[u]mn[ea]ta bun frate cu toată i[ni]ma d[u]m[i]tl[e]. Să fii d[u]mn[ea]ta sănătos.

Întru mâna dumisale birăului de Bistriță cu cinste să dea.” [MDCX: 11-12]

Spațiul comunicării private este caracterizat prin mărci specifice stilului familiar, cu păstrarea anumitor convenții, prin actualizarea funcției emotive sau a celei fatice, eventual cu interferarea altor stiluri (de exemplu a „stilului umil”) [Dumistrăcel, 2006: 75-76]. Emitenții aparțin categoriei oamenilor simpli, iar „reușita demersului lor interactiv este de cele mai multe ori condiționată de intervenția scribilor.” [Morcov, Milică, 2016: 1]

În ceea ce privește particularitățile la diferite niveluri ale limbii, am remarcat următoarele:

La nivel **fonetic**:

- africata *dʒ* și fricativa *ʒ* alternează: *Nu știmu ce va da Dumndzău acmu – MMDCCCCXLVI*, *Cu grabă ʒua și nopte (MMDCCCCXLV)*; *pohtimu pre dumieavostră să nu creadeți menciunile oreui, de dzăceea că nu simutem cu credință direaptă – MMDCCCCXLVI*, *Măriia sa Dcrai au slobodzitu – 32*.

- *u* era prezent la finalul multor cuvinte, mai ales în cele în care era etimologic și mai ales postconsonantic, situație remarcată de Timotei Cipariu în toate textele vechi [Rosetti 1968: 697]: *că l-au prinsu (3)*, *a, luat 110 tencure de postavu roșiu (6)*, *eu m'amu rugatu (8)*, *iară Petre Șorta, el iaste mortu (49)*, *ai trimis la noi, tot pe rându (40)*.

- africata *g* în locul fricativei *j*: *giupâne (Cinstit dumneata giupâne Oler Frenți – MMDCCCCXXXVIII)*; *gōs – 16*; *anume gūdele și Cozma și Macsin crainicul – 30*; *ăcastă credință și ăcest gūrământu – 36*.

- alterarea labialelor și a labiodentalelor, în sensul palatalizării lor, înaintea lui *i*, *ie*²: *ber pentru fier (picioarile mele 15 oă de ber – MMDCCCCXXXVIII)*; *Să himu, n-am putea hi noi (MMDCCCCXLVI)*; *giurâmu să himu priiatini (MMDCCCCXLVI)*;

- *f* este înlocuit cu *v*: *Să avle ăcasta pușănă – 14*; *să nefoiți să mă scoteți – 8*, *mărturisăscă cu suvletu – 25*.

- rotacizarea lui *n* intervocalic în *r*, în cuvintele de origine latină (*Ćire ăste pan Pogan – 2*), *oameri (ăcei oameri ai mei – 54)*, *cū oamerii miei – 30*.

- păstrarea unor forme etimologice (*căni*): *să vă păziți de nește căni – 27*.

La nivel **morfologic**, am remarcat următoarele trăsături:

Substantivele feminine aveau pluralul în *-e* și în *-ri*: *mâni (de mânil furioasei țerănimii – MMMCCCXLI)*; *poțice (Că ei știu toate poțicele și șed în pădure – MMDCCCCXLV)*; *menciuni (pohtimu pre dumieavostră să nu creadeți menciunile oreui, de dzăceea că nu simutem cu credință direaptă – MMDCCCCXLVI)*; *vești (să ne înștiințați cam ce vești aveți de fapt din Moldova)*. Unele dintre substantive cunosc, la singular, alternanțe în radical: *țerii (să pătrundă în marginile țerii – MMMCCCXLI)* sau se folosesc în variație liberă: *multă sănătate – 30*, *scriem multă pace și sănătaate – 29*, *pace și sănătate – 52*, *multă sănătate – 21*, *sănătate și bună pace – 15*, *sărătate – 10*. Există și cazuri în care pluralul se realizează cu desinența *-e* (*trebele – am tremes doi cai cu trêbele mănăstirii – 29*).

² Fenomenul este rar întâlnit în secolul al XVI-lea și este explicat de Ovid Densusianu, în *Istoria limbii române*, vol. II, p. 74, prin concesii fonetismului dialectal.

Substantivele masculine aveau pluralul în *-i*: *oameni (cu toți oamenii voștri – 1)*, *feșorii noștri (5)*, *tălhari – 15*, *frați – 17*, *domnii – 17*, *vamăși – 23*,

Substantivele neutre formau pluralul în *-uri*: *năcașurile (chiar între năcașurile noastre – MMMCCCXLI)*.

Pentru categoria cazului, reținem că genitiv-dativul la substantivele feminine comune care au *-ă* sau *-e* la nominativ-acuzativ, în forma articulată, se exprimă prin desinența *-e/-i* + articolul hotărât *-i* și prin prezența morfemului *-ei*: *mărireii domnii sale – 1* sau în *-iei*: *moltă sănătate părintelui m(eu Spi)r(i)don și mamei mele Costandeei (8)*; *că am trimis doi cai cu trebile mănăstirii – 29*. Se observă, de asemenea, faptul că în această perioadă genitivul se poate exprima analitic cu prepoziția *dela* + *substantiv* cu formă de nominativ-acuzativ: *cu milă dela Dumnedzău – 39*. Pentru substantivele proprii, se păstrează aceeași modalitate de formare a genitiv-dativului, respectiv în *-eei* (*Bistriței – biroului de cetate Bistriței – 50*), *cest cap de țară a Mulduvei – 31* sau cu ajutorul prepoziției *de*, specifică limbii române vechi: *data la mâna Mării sale birăului de Bistrița – 48* sau *birăului de Bistriți – 49*, *birăului de Bistreț – 42, 38*, *birăul de Bistrețe – 37*, *birăul de Bistriță – 36*, *byrăul de Bystryță – 30*.

Articolul hotărât proclitic avea la geniv-dativ forma *-lui* (pentru masculine), atât la substantivele comune, cât și la cele proprii [Pană-Dindelegan, 2016: 74]: *sosirea lui Gheorghe Mai(MMDCCCCLIII)*, *cu ajutorul lui Dumnezeu (MMMCCCXLI)*, *de să hrănescu în țara lui Vodă(MDCXLVII)*, *prinderealui Alexandru-Vodă (MDCCXXXII)*, *cât și pe soția lui Korecki (MDCCXXXII)*, *Tot aceasta a spus-o lui Francisc Demien și lui Hagi-Iusuf-Aga (MDCCLXXXIV)*.

Flexiunea **adjectivului** este, în linii mari, ca cea a substantivului și are forme apropiate de cele pe care le întâlnim astăzi: *ca după aceia cu puteri nouă să se năpustească asupra noastră ca un potop răpede (MMMCCCXLI)*; *mulută sănătate alui nostrum dulce părinte (MMDCCCCXLVI)*, *de dzăceea că nu simutem cu credință direaptă– MMDCCCCXLVI*. Se observă, de asemenea, că rostirea dură a consoanei din radical conduce la căderea lui [-]: *Și să fiț sănătoș – 12*. Relativ la gradele de comparație, se observă formarea superlativului cu *forte (<fortis)*: *să fie forte tare – 37*.

Pronumele nu se îndepărtează foarte mult de formele pe care le întâlnim astăzi, cu următoarele precizări:

Paradigma pronumelui personal are, pentru această perioadă, atât forme care s-au fixat în limbă: *Scris-am eu, Bade stolnicul – 6*; *scris-am adecă noi – 5*; *ne rugăm domnilor voastre – 3*, cât și forme oscilante: *se daț noao a ști de toate – 1*, *de la mene – 25*, *De aiasta dăm știre dumiilor vostre (MMDCCCCXLVI)*, *Io am fostu akumu – MMDCLXXXVII*. Pronumele personal de persoana a III-a îl păstra pe *-u* la final: *elu a mărșu de nevoe – 3*.

Pronumele *de politețe* a apărut, după George Ivănescu, în secolul al XV-lea și cunoaște pentru perioadă în discuție mai multe forme, care erau urmate de persoane diferite ale verbului: *dumn[e]ta, dum[i]tale, dumn[i]tale, dumnealui, dumilorvoastre (MMDCCCCXXXVIII)*; *de-aiasta dăm dumnilevostre (MDCCXXXIV)*; *dumnaului Samoil Bid, birău dumnata n'ai scris, am văzută dumniata ai carte (MMDCCCCXLI)*; *dumiiavo[s]tră, dumieavostră (MMDCCCCXLVI)*, și *la tot sfatul Mărie tale – 29*.

Pronumelui demonstrativ circulă în forme apropiate de cele pe care le folosim astăzi: *de-aiasta dăm dumnilevostre (MDCCXXXIV)*, *De aiasta dăm știre dumiilor vostre (MMDCCCCXLVI)*, *face aiasta traba (MMDCLXXXVII)*, *să vă găsească aciastă poținea scrisore a noastră – MMDCCCCXLVI*; *ceialalți (pe ceialalți, pe unii i-au tăiat, pe alții i-au pus pe fugă – MDCCXXXII)*, *cest cap de țară – 31*. Se observă, de asemenea, și existența unor forme cu afereză: *ceasta: Căstă carte (5)*, iar formele populare *ala, aia* nu au fost identificate în materialul analizat.

Pronumele relativ *care* prezintă varianta *cari* (cu pritenii noștri, cari, precum am înțeles, acum țin partea dreaptă – MMMCCCXLI); *v-ați încredințat d-voastră de grija țerii noastre, pe care o am avut; nu numai cu pedestrașii pe cari îi țineafți* – MMDCCCCXLV). Există și situații în care acesta nu realizează acordul: *dragostea de patrie care ați arătat-o către patria noastră și până acum* – MMMCCCXLI). Nu am identificat în textele analizate articularea pronumelui relative *care*.

Pronumele nehotărât circula în această perioadă în forme care se fixaseră în limbă: *dac'oi vini, voi da banii toț înapoi* (MMDCCCCXXXVIII), *ei au adus de alți bani* – 22, *cu dzisa tutoror* – 20.

Pronumele negativ avea, în unele cazuri, forma apropiată de etimon: *nice o nevoe* – MDCXLVII; *nemica* (*ce-au grăit, nemica nu crezi dumnata* – MMDCCCCXLI). Forma *nimeni* apare rotacizată: *nemârui* (*au da toile nemârui* – 54).

Verbul continuă tendința de regularizare a sistemului și forma de organizare din perioada anterioară. Astfel, în privința modurilor personale, se remarcă faptul că acestea continuă, în general, formele etimologice. Există însă și situații în care unele verbe apăreau cu sufix, iar astăzi se folosesc fără acesta (*trebuiescu*): *împreună și cu legăturile de fiere ce trebuescu, și limba* (MMDCCCLIII). Conjunctivul se forma cu ajutorul conjuncției *să*: *să staț pentru mine* (MMDCCCCXXXVIII), *să vă facă știre și să viniț unul la dumnealui căpitanul Gbiorghie* (MMDCCCCXXXVIII). De asemenea, există multe forme în care *-u* final nu era încă amuțit: *vinu, giurâmu* (*că-i veaste rea și vinu Leașii fără greș, și giurâmu noi cu totă credința* – MMDCCCCXLVI); *unde mârugu și cum le iaste voe* – 27, *Să himu, n-am putea hi noi* (MMDCCCCXLVI); *giurâmu să himu priiatini* (MMDCCCCXLVI); *Acmu mi să jeluescu neguțătorii că nu pot înbla* (MDCXLVII). Timpurile compuse se formau cu ajutorul auxiliarelor *a fi, a avea, a voi, a vrea* urmate de verbul de conjugat la participiu sau la gerunziu (*să hii făcând cu vântu* – MMDCCCCXLI), *eu amu spos* – 8, *noi vrem trimite la domnévoastră* – 3, *că domnévoastră unde veți trimite la trebă* – 3).

Părțile neflexibile

Adverbul cunoaște atât forme simple, latinești, care se fixaseră în limbă în forma pe care o întâlnim și astăzi, precum și forme compuse, neaglutinate, care prezentau fluctuații de grafie: *de mai inte* (*iar de mai inte, i-au bătut Moldoveanii* – MDCCXXXIV); adverbele *acum, acolo* circula în formele *akumu, akolo* (*Io am fostu akumu ko omul vostru* – MMDCLXXXVII); *dîmpreună* are forma *depreună* (*și depreună cu tot Sfatul Mării Tale și Măriilor Voastre, domni, în știre* – MMDCCCCXLV); *Nu știu ce va da Dumnădzău acmu* – MMDCCCCXLVI; *nice odată* este neaglutinat (*n-am putea hi noi de-aceia omeni nice odată* – MMDCCCCXLVI); *vre-o* este neaglutinat, notat diferit (*Măria Sa Craiul nostru, în vre-o câteva scrisori trimise mie* – MDCCLXXXIV), *fie ca să nu pâțim vr'o pagubă* (1); *necăiure* pentru *nicăieri* (*necăiure pre aproape*) – 42. Adverbul *mâne* apare în formă etimologică, fără epenteză: *mâne* (*de aceia mâne și plecăm după planul care l-am făcut* – MMMCCCXLI). În ceea ce privește formarea gradelor de comparație, se observă formarea superlativului cu *forte* (<*fortis*): *forte rugăm Mării tale* – 16.

Conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale sunt puține la număr, unele dintre ele și-au consolidat statutul, iar altele circula în variație liberă: *dēcî* – 46, *deț* (*deț te rog* – 48), *dēcî* – 16.

Prepoziția a suferit modificări în această perioadă față de cea precedentă [Moldoveanu, Bilauca, 2015] și se prezenta astfel în textele analizate: prepoziția compusă *de la* este scrisă legat: *pe care dela dumneavoastră le luăm în nume de bine* – MDCCXXV; *pentru suma de ban ice avea să iea dela dânsul Corciuleț* – MMDCCCCXLVI); prepoziția *sub* apare cu forma *supt* (*o țin căpeteniile și rândurile nobile ale comitatului supt conducerea ilustrului G. U.* (MMMCCCXLI), *pentru* circula în forma *prentu* (*și prentu voia noastră să nu să oprească bucatele acelui cinstitu părinte* – MDCCXXXIII); *de* „din cauza” – *că nu pot înbla de furi și de tălhari* –

MDCXLVII; *den pentru din – au cumpărat iață den târgu den Niamțu – MDCXLVIII; di pre noi față de despre: Di pre noi nemutată dragoste va fi – MMDCCCCXLI; apare pin pentru prin: rășchiraț pin pădurea și pin groș – MMDCCCCXLV.*

Cea mai cunoscută inovație a fost, pentru această perioadă, prepoziția *pre*, care a fost utilizată ca morfem de acuzativ al substantivului sau substitutului acestuia. De altfel, O. Densusianu [Densusianu, 1961: 240] nota că aceasta se întrebuița consecvent înainte de sec. al XVI-lea și indica, potrivit Floricăi Dimitrescu, mai multe sensuri (temporal, local, poate indica direcția ș.a.) actualizate și în exemplele analizate: *Pobtim pre dumneata întru tot priitișugul, pobtimu pre dumieavostră* (MMDCCCCXLVI; *iar Turcii fac podur[i] mereae pre Dunare, pre trei locur[i]* (MDCXXXIV), *Di pre noi nemutată dragoste va fi* (MMDCCCCXLI); *și cu alții ce au pre noi – 5.*

În privința inventarului lexical, se observă faptul că este foarte variat și aparține multor domenii de activitate, în care regăsim: arhaisme, regionalisme, cuvinte care cunoșteau alte sensuri decât cele actualizate astăzi și care nu se vor mai înregistra în secolele următoare. De exemplu, *fișpan* „prefect” (*ilustrul domn fișpan de nevoie – MMMCCCXLI*), *calabalac* „obiecte felurite în dezordine” (*pentru cai și sosirea regelui Sobieski la Suceava, cu „calabalac mare” – MMDCLXXXVII*); *fonogiu* „primar de sat” (a scoate niște bani de către „fonogiu” – MMDCCCLII); *felelui* (*Cine poate felelui pentru dănsii? – MMDCCCCXLV*); *groș* „monedă de argint care a circulat în țările Europei de mijloc și de vest, inclusiv în Moldova” (răschiraț prin pădure și prin groș – MMDCCCCXLV); *joldu* „soldă, leafă” (*și încă datoriu cu mult joldu – MMDCCCCXLV*); *volast* (*să-m trimiteț cum mai curând volast înapoi – MMDCCCXLV*), *ghenarariu* „prima lună a anului” (*că știț Măriile Voastre cum au lăsat ghenarariul – MMDCCCXLV*); *mirșag* „situație” (*noi vomu da știre domnilor voastre în totă vreamia – MMDCCCCXLVI*); *râmători* „porc mistreț” (*cerând a I se trimite acolo oameni după râmători – MMCCCLXXXVIII*); *chelșug* „cheltuială” (*despre chelșugul păgubit de Atanasie episcopal – MDCCXXXIII*), *pozvoli* „a permite” (*și nic cum nu n’au pozvolit – MMDCCCCXLI*), *părgar* „orășean” – 35, *bolgariu* „piele rusească” (*optudzeți de piei de capră și doasprădzēce bolgariu*) – 48, *cap* „margine” (*aest cap de margine a Muldovei*) – 31, *fulău* „necinstit” (*dăm știre domnilor voastre că sămtu oameni buni și derepți...nu sămtu fulău*) – 19, *custa* „a trăi” (*și să te custe dumnezău*) – 28, *fărtai* „sfert” – 7.

Considerații finale

Analiza, din perspectiva modalităților de textualizare și a trăsăturilor limbii la diferite niveluri, a evidențiat următoarele aspecte: din punctul de vedere al structurării scrisorilor se observă că, în general, se exersează un anumit tipar, tributar modelului slavon, în care recunoaștem mărci specifice mai ales ale „stilului simplu” și ale „stilului moderat”, mai puțin ale „stilului înalt”. În ceea ce privește studiul limbii, se observă tendința de regularizare a sistemului, fapt care poate fi urmărit atât prin formele fixate deja în limbă pentru perioada în discuție, cât și prin fluctuațiile pe care le cunoșteau în epocă, care se vor solda cu noi modalități de marcarea a diferitelor categorii.

BIBLIOGRAFIE

- Chivu, 1979: Gheorghe Chivu et alii, *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, introducere de Alexandru Măreș, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979.
- Densusianu, 1961: Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II. Secolul al XVI-lea, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică, 1961.
- Dimitrescu, 1978: Florica Dimitrescu, *Istoria limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- Dumistrăcel, 2006: Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Editura Institutul European, 2006.
- Guruianu, 2005: V. Guruianu, *Sintaxa textelor românești originale din secolul al XVI-lea. Sintaxa propoziției*, Editura Universității din București, 2005.
- Matei, 1976: Alexandru Matei, *Arhiva orașului Bistrița – sursă importantă pentru cercetarea relațiilor dintre Transilvania și Moldova*, disponibil la adresele: www.cimec.ro și <https://www.academia.edu/6266149/A. Matei - Arhiva ora%C5%9Fului Bistri%C5%A3a surs%C4%83 important%C4%83 pentru cercetarea rela%C5%A3iilor dintre Transilvania %C5%9Fi Moldova>
- Mărcuș, 1975: Lucia Mărcuș, *Scrisori românești din arhivele Bistriței*, disponibil la adresele: www.cimec.ro și <https://www.academia.edu/11073142/M%C4%82RCU%C5%9E - Scrisori rom%C3%A2ne%C5%9Fi din arhivele Bistri%C5%A3ei>
- MDCX, *Bistrița, Arhiva Orașului, publicată și în Documentele Bistriței*, vol. I, no XIV, pp. 11-12.
- Moldoveanu, Bilauca, 2015: Gheorghe Moldoveanu, Monica Bilauca, *Evoluția limbii române de la origini până în secolul al XV-lea*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2015.
- Morcov, Milică, 2016: Gabriela-Iuliana Morcov și Ioan Milică, „Scrisul epistolar românesc: o perspectivă cultural-retorică (II)”, în „Diacronia”, 1 august 2016, disponibil la adresa: <http://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/4/A51/ro/pdf>
- Pană-Dindelegan, Gabriela, 2016: Gabriela Pană-Dindelegan „Gramatica „animatului” în limba română – cu raportare la perioada veche”, în „Limba română”, LXV (1), 2016, București, Editura Academiei.
- Pascu, 1921: Gorge Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul al XVI-lea*, București, Casa Românească, 1921.
- Rosetti, 1944: Alexandru Rosetti, *Scrisori românești din Arhivele Bistriței (1592-1638)*, publicate de Al. Rosetti, București, Casa Școalelor, 1944.
- Rosetti, 1968: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, Editura pentru Literatură, 1968.